

ביאורים

המפגש עם עומק דקדוק הדין, וההקפדה על קלות וחמורות יכולות להביא אותנו לייאוש עמוק. אנו מכינים את חטאינו, ויודעים עד כמה רחוקים אנו משלמותם של האבות הקדושים. אם עליהם הייתה הקפדה כזו, עלינו על אחת כמה וכמה...

הקב"ה לא ברא את האדם כדי שירד לבאר שחת חס ושלוש. האדם נברא כדי שירומם את נפשו ומתוך זה העולם כולו יתרום ויהיה טוב יותר. לכן שיתף הקב"ה את מידת הרחמים בהנהגת העולם, שמשמעותה היא שה' מוכן להמתין בסבלנות עד שהאדם ישוב בתשובה. ויותר מכך - ה' נותן חיים לעולם בכל רגע ורגע. אילו היה בורא עולם מפסיק לרגע לתת לנו חיים, לא היינו קיימים. מידת הרחמים גדולה כל כך שאפילו בזמן שאדם מורד באדונו ומוסיף רוע ושפלות בעולם הקב"ה ממשיך לתת לו חיים ומקיים את האדם, כיוון שהוא מחכה שהאדם יתקן את מעשיו וישוב בתשובה.

החזרה בתשובה היא חידוש, הנהגה שלא כדרך הטבע. לתשובה יש יכולת לבטל כליל את השפעתו השלילית של החטא. לעוקרו מראשיתו כאילו כלל לא נעשה. כיצד פועלת התשובה? לפני התשובה החטא היה דבוק באדם והפך לחלק מאישיותו. רצונותיו היו נמוכים ושפלים. כשאדם שב בתשובה הוא מרומם את רצונו ואישיותו כבר אינה רודפת אחרי החטא. רצונו גבוה יותר, החטא כבר לא שייך לאישיותו - הוא אדם אחר וההנהגה האלוהית עמו תהיה שונה.

בכל מצב שאדם נמצא, אין טעם להגיע לייאוש. הייאוש עוצר אותנו במקום, לכן הוא החטא הגדול ביותר. הוא מבטא חוסר אמונה בכוחות שה' נתן בנו. אדם צריך לומר לעצמו: "גם אני יכול לשוב בתשובה ולתקן את חטאי! גם אני יכול להיות צדיק!".

הרחבות

• החסד שבתשובה

יְשִׁיעֵנִי מִיָּדָי וְיִשְׁתַּחֲוֶה תַּנְתָּן לְחוֹטָאִים בְּחֶסֶד גָּמוּר. הרמח"ל מבאר שהחסד שבתשובה הוא בעצם פעולת התשובה - שעל ידי עקירת הרצון נעקר גם המעשה. החפץ חיים הסביר שהרמח"ל מתכוון לתשובה מיראה, אולם השב מאהבה, הרי הוא 'כתוהה על הראשונות' ועוקר את חטאיו מצד הדין (לא בחסד!). כפי שמצאנו [קדושין מ:] שאדם שהיה צדיק כל ימיו ולבסוף שב 'ותהה על הראשונות' (התחרט), נעקרו כל מעשיו הטובים כאילו לא עשאו [קובץ הערות, ביאורי אגדות על דרך הפשט ג].

בתשובה ישנה קומה נוספת של חסד; הנביא הושע אומר לישראל: "ארפא משובתם אוהבם נדבה" [יד, ד], מסביר רבי יוסף אלבו: "שלפי שהיו אנשי דורו מספקין עליו ואומרים איך אפשר שתועיל התשובה לבעל התשובה להשיג שום שכר או נעימות, והלא די שתספיק למרק העוונות אבל ישארו כנעדר עבירות וזכויות ובמה יכזו לשום נועם אלוהי או לאהבת ה' יתברך?... ולזה השיב הנביא בשם ה' יתברך ואמר... שמצד החסד האלוהי ודרך נדבה תגיע אהבת ה' יתברך אליו על ידי התשובה... ומדרך החסד הנמשך מה' יתברך להשפיע על כל איש ואיש כשיעור מה שיכין עצמו לקבל מן החסד האלהי... ולזה השב בתשובה מחמת יראה הנה הוא שב להיותו ירא שישגיגו עונש מחמת העבירות שעשה וה' יתברך בשכר תשובה זו ממשיך אליו חסד כפי מה שישאל ומגין עליו מן העונש... אבל השב מאהבה... ואינו שב אלא מאהבת ה' יתברך בלבד... הנה הוא מגיע בתשובה זאת אל התכלית המכוון מצד התורה שהיא אהבת ה' יתברך ולזה הוא ראו שיאהבנו ה' יתברך" [ספר העיקרים ד, כה].

וְזֶה דְּבַר פְּשוּט וּמְבָרָר, כִּי הִנֵּה אֵל אֲמַת ה', וְהוּא מָה שְׂאֵמֵר מִלְּשָׁה רַבְּנָו עֲלֵיו הַשְּׁלוֹם (דברים לב, ז), "הַצּוֹר תַּמִּים פְּעֻלוֹ, כִּי כָל דָּרְכָיו מִשְׁפָּט, אֵל אֲמוּנָה וְאֵין עֹל" וגו', כִּי פִּיּוֹן שֶׁהַקְּדוֹשׁ-בְּרוּךְ-הוּא רֹצֵה בְּמִשְׁפָּט הִנֵּה כִּף הוּא עֹבֵר° על הַמִּשְׁפָּט הַעֲלִים אֶת הָעֵין מִן הַזְּכוּת כְּמוֹ מִן הַחוּבָה, על פֶּן אִם מִשְׁפָּט הוּא רֹצֵה, צָרִיךְ שִׁיתֵּן לְכָל אִישׁ כְּדָרְכָיו וְכַפְרֵי מַעֲלָלָיו בְּתַכְלִית הַדְּקָדוּק בֵּין לְטוֹב בֵּין לְמוֹטֵב, וְהִינֵנו, "אֵל אֲמוּנָה וְאֵין עֹל צְדִיק וְיִשָּׁר הוּא", שֶׁפָּרְשׁוּ זְכָרֹנָם לְבָרְכָה (תענית יא ע"א), "לְצִדִּיקִים וְלִרְשָׁעִים", כִּי כִּף הִיא הַמִּדָּה, וְעַל הַכֹּל הוּא דָן וְעַל כָּל חֲטָא הוּא מַעֲנִישׁ וְאֵין לְהַמְלִט.

וְאִם תֹּאמְרוּ, אִם פֶּן מִדַּת הַרְחָמִים לְמָה הִיא עוֹמֶדֶת, פִּיּוֹן שֶׁעַל כָּל פְּנִים צָרִיךְ לְדַקְדֵּק בְּדִין עַל כָּל דְּבַר? הַתְּשׁוּבָה: וְדַאי מִדַּת הַרְחָמִים הִיא קְיוּמוֹ שֶׁל עוֹלָם, שְׁלֵא הִיָּה עוֹמֵד זוֹלָתוֹ כְּלָל, וְאִף עַל פִּי כֵּן אֵין מִדַּת הַדִּין לּוֹקָה°, וְזֶה - כִּי לְפִי שׁוֹרֵת הַדִּין מְמַשׁ הִיָּה רְאוּי שֶׁהַחוּטָא יַעֲנֵשׁ מִיָּד תַּכְף לְחֲטָאוֹ בְּלִי הַמִּתְנַהֵּג כְּלָל, וְגַם שֶׁהַעֲנֵשׁ עֲצָמוֹ יִהְיֶה בְּחֶרֶן-אֶף פְּרָאוּי לְמִי שֶׁמְמַרְהָ פִי הַבוּרָא יִתְבָּרַךְ שְׁמוֹ, וְשְׁלֵא יִהְיֶה תַקְוִן לְחֲטָא כְּלָל, כִּי הִנֵּה בְּאֲמַת אִיךָ יִתְקַן הָאָדָם אֶת אֲשֶׁר עוֹת וְהַחֲטָא כְּבָר נַעֲשָׂה? הִרִי שֶׁרְצַח הָאָדָם אֶת חֲבֵרוֹ, הִרִי שֶׁנֶּאֱפָף, אִיךָ יוֹכַל לְתַקֵּן הַדְּבַר הַזֶּה? הַיּוֹכַל לְהַסִּיר הַמַּעֲשֵׂה הַעֲשׂוּי מִן הַמְצִיאוֹת?

אֲמַנָּם, מִדַּת הַרְחָמִים הִיא הַנּוֹתֵנֶת הַכֶּף הַשְּׁלֵשָׁה דְּבָרִים שֶׁצָּרְכָנוּ, דְּהִינֵנו, שִׁיתֵּן זְמַן לְחוּטָא וְלֹא יִפְחַד מִן הָאֶרֶץ מִיָּד כְּשֶׁחֲטָא, וְשֶׁהַעֲנֵשׁ עֲצָמוֹ לֹא יִהְיֶה עַד לְכֻלָּה°, וְשֶׁהַתְּשׁוּבָה תַּנְתָּן לְחוֹטָאִים בְּחֶסֶד גָּמוּר, שֶׁתַּחֲשֵׁב עַקִּירַת הַרְצוֹן פְּעַקִּירַת הַמַּעֲשֵׂה, דְּהִינֵנו, שֶׁבְּהִיּוֹת הַשֵּׁב מִכִּיר אֶת חֲטָאוֹ וּמוֹדָה בוֹ, וּמִתְבּוֹנֵן עַל רְעוּתוֹ וְשֵׁב וּמִתְחַרֵּט עֲלָיו חֲרִטָה גְּמוּרָה דְּמַעַקְרָא° פְּחֶרֶטַת הַנִּדָּר מְמַשׁ, שֶׁהוּא מִתְנַחֵם לְגַמְרֵי וְהִיָּה חֶפֶץ וּמִשְׁתַּוַּקֵּק שֶׁמַּעוֹלָם לֹא נַעֲשָׂה הַדְּבַר הַהוּא וּמַצְטַעַר בְּלָבוֹ צַעַר חֶזֶק עַל שֶׁכָּבַר נַעֲשָׂה הַדְּבַר, וְעוֹזֵב אוֹתוֹ לְהִבָּא וּבוֹרַח מִמֶּנּוּ, הִנֵּה עַקִּירַת הַדְּבַר מְרֻצוֹנוֹ יִחְשֵׁב לוֹ פְּעַקִּירַת הַנִּדָּר וּמִתְכַּפֵּר לוֹ. וְהוּא מָה שְׂאֵמֵר הַפְּתוּב (ישעיהו ז, ז), "יִסֹּר עֲוֹנֶךָ וְחִטְאֶתְךָ תִּכְפֹּר", שֶׁהָעוֹן סָר מִמֶּשׁ מִהַמְצִיאוֹת וְנַעֲקַר בְּמָה שֶׁעֲכָשׁוּ מַצְטַעַר וּמִתְנַחֵם עַל מָה שֶׁהָיָה לְמַפְרָע.

וְזֶה חֶסֶד וְדַאי שְׂאִינוֹ מִשׁוֹרֵת הַדִּין, אִף עַל כָּל פְּנִים הִנֵּה הוּא חֶסֶד שְׂאִינוֹ מְכַחֵשׁ הַדִּין לְגַמְרֵי, שֶׁהִרִי יֵשׁ צַד לְתַלּוֹת בוֹ, שֶׁתַּחַת הַרְצוֹן שֶׁנִּתְרַצָּה בְּחֲטָא וְהַנְּהָא שֶׁנִּהְיָה מִמֶּנּוּ, בָּא עֵתָה הַנְּחַמָּה° וְהַצַּעַר. וְכֵן אֲרִיכוּת הַזְּמַן אֵינְנו וְתַרוּן עַל הַחֲטָא, אֲלֵא סְבִלְנוֹת קִצַּת לְפַתַּח לוֹ פְּתַח תַּקְוִן, וְכֵן כָּל שְׂאָר דְּרָכֵי חֶסֶד, כְּעִנְיָן (סנהדרין קד ע"א), "בְּרָא מִזְכָּה אֲבָא", אוֹ, "מִקְצַת נֶפֶשׁ כְּכֹל הַנְּפִשׁ" (קהלת רבה ז, כז), הַמְּזַכְּרִים בְּדְבָרֵי הַחֲכָמִים, דְּרָכֵי חֶסֶד הֵם לְקַבֵּל אֶת הַמוּעַט כְּמִרְבָּה, אִף לֹא מִתְנַגְּדִים וּמְכַחֲשִׁים מִמֶּשׁ מִדַּת הַדִּין, כִּי כְּבָר יֵשׁ בְּהֵם טַעַם הַגּוֹן לְהַחֲשִׁיב אוֹהֵם. אִף שִׁיתַּרְוּ עֲבֻרוֹת בְּלֹא כְלוּם אוֹ שְׁלֵא יִשְׁגַּח עֲלֵיהֶם, זֶה הִיָּה נִגְדַּת הַדִּין לְגַמְרֵי, כִּי כְּבָר לֹא הִיָּה מִשְׁפָּט וְדִין אֲמִתִּי בְּדְבָרִים, עַל פֶּן זֶה אֵי אֶפְשָׁר לְמַצָּא כְּלָל. וְאִם אֶחָד מִן הַדְּרָכִים שֶׁצָּרְכָנוּ לֹא יִמְצָא לְחוּטָא לְמַלְט, וְדַאי שֶׁמִּדַּת הַדִּין לֹא תִשׁוּב רִיקָם, וְכֵן אֲמָרוּ זְכָרֹנָם לְבָרְכָה (בראשית רבה סז, ז), "מֵאֲרִיף אֶפִּיָּה וְגָבִי דִּילִיָּה"° נִמְצָא שְׂאֵין לְאָדָם הַרֹצֵה לְפַקֵּחַ עֵינָיו פְּתוּי שְׁיוֹכַל לְהַתְּפַתּוֹת בוֹ לְבַלְתֵּי הַזֶּהָר בְּמַעֲשָׂיו תַּכְלִית הַזִּהְיּוֹת וְדַקְדֵּק בָּם תַּכְלִית הַדְּקָדוּק.

הֵן כָּל אֵלָה הַשְּׁקִפּוֹת שִׁישְׁקִיף עֲלֵיהֶן הָאָדָם וְיִקְנֶה בָּם מִדַּת הַזִּהְיּוֹת וְדַאי אִם בְּעַל נֶפֶשׁ הוּא.

כִּף הוּא עֹבֵר וְכו' - לַחֲרוֹג מִמִּשְׁפַּט אֲמַת בֵּין לְחוּבָה וּבֵין לְזִכּוּת. לּוֹקָה - נִפְגַּעַת. עַד לְכֻלָּה - כְּלִיּוֹן. דְּמַעַקְרָא - מַעֲיִקְרוֹ, מִכֹּל הַעֲנִיּוֹן. הַנְּחַמָּה - הַחֲרַטָּה. מֵאֲרִיף אֶפִּיָּה וְגָבִי דִּילִיָּה - מֵאֲרִיךְ פְּנָיו, נוֹתֵן זְמַן וּמִתְנַחֵם וּבִסוּף גוּבָה אֶת שְׁלוֹ.

